

IVO POSPÍŠIL (BRNO, ČESKÁ REPUBLIKA)

ČESKÁ SLAVISTIKA A JEJÍ DNEŠNÍ PROBLÉMY: METODY, PROGRAMY, INSTITUCE

Slavistika v širokém slova smyslu je chápána jako konglomerát vědních oborů o slovanských národech a především jejich duchovních produktech, v užším slova smyslu jako slovanská filologie. Na původní koncepci pražského Slovanského ústavu z 20. let 20. století lze ukázat, jak se původní až extrémně široké pojetí zahrnující nejen historii, etnografii, folkloristiku, filologii, ale také ekonomii, vědy o architektuře a zemědělství, postupně zužovalo do podoby filologické slavistiky, která pak byla roku 1963 institucionálně „rozpuštěna“ v širším celku bývalé Československé akademie věd.¹

Slavistika vystupující až do 50. let 20. století na univerzitách pod různými označeními (v nově konstituované ČSAV pod hlavičkou Slovanského ústavu), např. Slovanský seminář apod., byla postupně dezintegrována. Příčinou bylo mimo jiné odstoupení od tzv. profesorského systému, tj. od organizace pracovišť na základě systemizovaných profesorských míst, kolem nichž se teprve vytvářela soustava dočasných míst asistentů s možným habilitačním postupem. Od 50. let se vlastně všichni pracovníci univerzit „zrovnoprávnili“: měli sice různé pracovní funkce, tedy různé zařazení (prof., doc., odborný asistent, asistent a lektor), ale v důsledku politické situace získali de facto převahu mladí, politicky dobře etablovaní asistenti nad – jak se tehdy říkalo – „buržoazními“ profesory, zejména od únorového převratu v roce 1948 nebo již před ním. „Buržoazní“ profesori se postupně ocitali na vedlejší koleji a podle věku postupně z univerzit odcházeli, určitá nemalá masa jakoby paradoxně po poslední velké čistce před rokem 1968, a to roku 1958 v důsledku boje proti náboženským přežitkům (z Brna např. odchází světoznámý anglista Josef Vachek – na Slovensko, psycholog Robert Konečný – do klinické praxe aj.). Tehdejší mladí asistenti 50. let pak vytvářeli kádrouvou základnu zbytků slavistiky až do poslední doby a někteří se znovu po roce 1990 zasloužili o obnovu koncepce slavistiky, jak si ji pamatovali z mládí. Tehdejší dezin-

¹ Komplexnější výklad o naší slavistice jsem podal v publikaci *Slavistika jako české rodinné stříbro. Tradice, současný stav, výhledy, návrhy a koncepce*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, Studie 6/2004, Praha 2004.

tegrace slavistiky byla zdůvodňována zejména růstem ideologické funkce ruštiny, takže vznikala především pracoviště rusistiky s různými názvy: jenom brněnská pracoviště rusistiky a slavistiky změnila od 60. let název několikrát s tím, že pojmenování vystihovalo jednak změněnou oborovou strukturu, jednak politické posuny – to se ostatně dělo i jinde. Jednotlivé slavistické obory přesto nezanikají: jsou však často vytlačeny na okraj a personálně decimovány: to se stalo méně v Praze, více v Brně (Brno bylo v meziválečném a poválečném období osvědčenou zásobárnou slavistů pro Prahu: Bohuslav Havránek, Josef Kurz, později Frank Wollman) – Olomouc se teprve jako staronové vysoké učení etablovala. Z toho nutno ovšem vyjmout bohemistiku jako mateřskou filologii, která měla svá zvláštní pracoviště a má je dodnes, a není proto pokládána za slavistiku v užším slova smyslu. Postupem času tak vykristalizovalo pojetí slavistiky jako vágního souboru oborů mimo bohemistiku a rusistiku. Ze „zbytkové“ slavistiky byla pěstována ukrajinistika, ale pouze v Praze (sovětské úřady jinde tento obor nepovolily), dále polonistika (tradičně v Praze, Brně, dříve v Olomouci, postupně i jinde) a konglomerát jihoslovanských filologií, které byly součástí slavistických kateder (Praha) nebo i jiných celků (v Brně např. Katedry historie střední, jihovýchodní a východní Evropy, dříve Katedry dějin SSSR). Vcelku však institucionálně živořily in margine hlavních oborových struktur, i když měly velmi dobré, špičkové pracovní výsledky například včetně systematické Bibliografie balkanistiky vznikající dlouhá léta v Brně.²

Slovakistika se pěstovala původně jen v Praze (od roku 1994), jinde byla slovenština a slovenská literatura součástí učebních plánů bohemistiky. Tato struktura vedla k tomu, že se vytvářelo jedno centrální slavistické pracoviště s relativně celistvou strukturou oborů, a to na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jinde to byla kromě bohemistiky především rusistika, resp. některé jednooborové slavistické obory, které zde byly spíše trpěny, i když jejich představitelé měli mezinárodní renomé. Někdy docházelo i k mezinárodním komplikacím, které byly způsobeny politikou některých zemí nebo jejich vnitřní situací (Polsko, maďarská revoluce roku 1956, vztah Bulharska k Makedonii, vztah SSSR k Jugoslávii apod.) – slavistika byla vždy někdy bahnitou, jindy velmi horkou půdou – a tou také zůstala.

V důsledku těchto radikálních zvrátů se proměňovalo chápání toho, kdo to slavista vlastně je. Podle staršího pojetí, které vycházelo z institucionální existence slavis-

² Nejnovější svazek se jmenuje *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě* (Bibliografie z let 1991-2000, Masarykova univerzita, Brno 2003). Spojili tu své síly pracovníci Historického ústavu Akademie věd České republiky a Ústavu slavistiky Filozofické fakulty MU v Brně, kniha vyšla právě zde péčí Vydavatelství MU, editorem svazku je historik Ladislav Hladký z AV ČR, v kolektivu – kromě uvedených dvou pracovišť – byli pracovníci Univerzity Karlovy a jejích různých fakult, Slovanského ústavu AV ČR a Katedry slovanských filologií FF UK v Bratislavě. Za tímto výčtem se skrývá mravenčí práce na naplnění koncepce, která vznikla již dávno a měla své výstupy v osmi svazcích Bibliografie československé balkanistiky, které postupně vycházely od 60. let do počátku 90. let minulého století péčí českých balkanistů, zejména tehdejšího Kabinetu balkanistiky a hungaristiky na FF MU – jeho spiritus agens byl profesor, makedonský akademik a čestný profesor univerzity ve Skopji Ivan Dorovský, v tomto svazku autor souborných statí o literární vědě. Nový název díla byl způsoben geopolitickými proměnami a složitou situací na Balkáně, který se skrývá pod širším názvem „jihovýchodní Evropy“.

tyky, to byl odborník na více slovanských jazyků a literatur, který permanentně uplatňoval vědomí slovanského a slavistického kontextu. Známa situace způsobila, že byly vychovány generace slavistů, zejména rusistů, ale i jiných, se slabším nebo skoro nulovým slovanským a slavistickým povědomím. A tu vzniká otázka, zda tyto generace jsou ještě generacemi slavistů nebo pouze rusistů, ukrajinistů, polonistů, slovenistů, bulharistů, makedonistů apod. Záleželo a záleží na druhu školení, kterého se jim dostalo a dostává, tedy na pojetí učitelské generace, ale v zásadě u nich vycházíme z faktu oslabeného slovanského a slavistického povědomí. Specializace na jeden slavistický obor, například v kombinaci s romanistikou, anglistikou, germanistikou nebo jinými, nefilologickými obory, poskytuje však současně jednu výhodu, jeden boční produkt: místo slavistické šife jiný kontext a vertikální průnik spojený s možností úzké specializace v onom slavistickém oboru: není tedy divu, že například rusističtí lingvisté, ale dílem i literární vědci byli často metodologickými průkopníky v obecných disciplínách, což například někteří bohemisté (původně vlastně také bohemisté-rusisté, což byla v 50. letech, kdy se fakulty plnily stovkami těchto absolventů, takřka kanonická kombinace, stačí se podívat i dnes kolem sebe po této generaci) neradi viděli a snažili se je odkázat do slavistického nebo ještě užšího omezení, aniž by si sebekriticky uvědomili, že oni sami mají velmi těsné vymezení, jímž je právě bohemistika, kterou pasovali na jedinečný materiál pro obecné výzkumy. Jinak řečeno: anglisté jsou znalci anglistiky, rusisté znalci rusistiky, ale bohemisté jsou – jaksi automaticky – znalci nejen bohemistiky, ale také teorie a metodologie, obecné jazykovědy a obecné literární vědy. Toto zhoubné pojetí se nejvíce projevovalo právě v izolaci bohemistiky od slavistiky a rusistiky od slavistiky. Pozorujeme je i v jiných slovanských zemích, nejmarkantněji v Rusku a v Polsku. Ve skutečnosti je vše otázka vývoje, dalšího studia, nových orientací a reorientací. Právě z hlediska přesahu dílčích slavistů (tedy rusistů, ukrajinistů aj.) nelze tyto generace nepokládat za slavisty, i když v poněkud jiném smyslu, již proto, že obohacují slavistiku o nové přístupy, které by jim umožnily vystoupit z materiálově vymezeného ghetta. Cesta tedy nevede k mechanickému návratu k předválečné situaci (nevstoupíš dvakrát do téže řeky), ale k povlovnému vplývání do širšího slovanského kontextu při zachování onoho vertikálního průniku slovansko-neslovanského a filologicko-nefilologického srovnávacího horizontu.

Nová situace ve světě přináší také nové problémy a vynucuje si i nová řešení: v tomto smyslu jde např. o propojování tzv. slovanské filologie s jinými filologiemi a spojování s koncepcí areálových studií (viz dále), takže starší kladení otázky vyžadující rigorózní odpověď již není natolik aktuální.

Po roce 1990 šlo v první řadě o personální a koncepční proměnu jednotlivých oborů: to se dělo přibližně v první polovině 90. let minulého století, kdy byly odstraňovány nejfrapantnější prohřešky proti vědecké etice, na místa se vrátili po roce 1970 odstranění pracovníci, probíhaly rehabilitace, které se dotkly i slavistiky. Souběžně však probíhal proces „deslavizace“, resp. v boomu především tzv. západních filologií ztrácela slavistika sílu; často se tím oprávněně vracela do přirozené polohy pozice rusistiky, nicméně vývojové kyvadlo se někdy vychýlilo příliš daleko: radikální úbytek studentů rusistiky trval v podstatě až do roku 1995. Tato situace byla někdy spojena i s decimací publikačních možností: pře-

kotně byly rušeny („zásluhou“ některých jedinců, kteří, jak se ukázalo, měli jiné osobní záměry) speciální rusistické časopisy, z nichž některé nebo některý mohly být v transformované podobě užitečné (zejména *Československá rusistika*, méně asi metodický *Ruský jazyk* nebo *Ruština v teorii a praxi*, která byla nejvíce zasažena dobovými ideologickými klišé). Určitá obecně protiruská vlna spojená se srpnovou okupací roku 1968 a tzv. dočasným pobytém sovětských vojsk na našem území se projevila i v averzi vůči rusistice jako takové: proti tomu se tehdy v dobovém tisku ozvali někteří rusisté, mj. Sergej Machonin.

Cestou z této marginalizace rusistiky mohlo být původní široké pojetí slavistiky, v němž by rusistika byla jedním z oborů, byť dominantním. Ve srovnání se situací jinde, zejména v zemích západní Evropy, to bylo dosti specifické. České prostředí se tak vracelo k původní Masarykově koncepci projevivší se založením The School of Slavonic Studies jako přirozené součásti Londýnské univerzity roku 1915, resp. k pozdějšímu německému pojetí slavistiky, zatímco v anglosaských zemích a Skandinávii se slavistika chápala především jako obor s dominantní rusistikou nebo ve spojení s regionálně důležitými zájmy (ve Skandinávii baltistika, rusistika, resp. polonistika právě vzhledem k baltskému sousedství – to se ostatně začíná projevovat i v samotném Německu: koncentrace Řezna [Regensburgu] na bohemistická studia – program Bohemicum, Greifswald se zase začíná orientovat na baltistiku, i když zde pracuje i jediný profesor ukrajinistiky v Německu Mokijenko). V anglosaských zemích se rusistika podporuje především proto, že se Rusko stále chápe jako světová velmoc, tedy z důvodů geopolitických, neboť zde je stále respektovaným soupeřem (v USA, ale také ve Spojeném království: zde často převažují názvy institucí jako The Department of Russian Studies oproti skandinávskému areálovému a politologickému principu; místo Slovanského institutu/ústavu, tedy Slavisk Institut, v švédském Lundu vznikl např. Institut pro středoevropská a východoevropská studia).

V druhé polovině 90. let 20. století probíhá spíše resuscitace oboru a nové scelování: např. v Brně roku 1995 vzniká Ústav slavistiky s dominantní rusistikou, ale také silnou ukrajinistikou, polonistikou a balkánskými a jihoslovanskými studiiemi a nově založenou slovakistikou, nabídka se čas od času obohacuje také o úvody do bělorusistiky a sorabistiky. Později se v Praze spojuje katedra slavistiky s Ústavem východoevropských studií v jeden celek, v němž se areálové pojetí propojuje s tradičním filologickým. Jinde se slavistika konstituuje značně pozdě: v Olomouci se na tradiční rusistiku a polonistiku napojuje ukrajinistika, katedra slavistiky vzniká i v Ostravě (specializovaná rusistika, polonistika, perspektivně i jiné obory), slavistický směr nabývá i bohemistika v Českých Budějovicích, kde je i rusistika, slavistika již vznikla v Hradci Králové v podobě rusistiky a rodící se polonistiky na bázi regionální česko-polské spolupráce.

Zdálo by se, že rozšiřování slavistického celku a jeho česká decentralizace je jevem zdravým, který umožňuje rozvinout individuální aktivitu, dosud potlačovanou přílišnou centralizací slavistiky – dříve v ČSAV, která před rokem 1989 držela monopol na vědecký výzkum, později na tradičních univerzitách v Praze, Brně a Olomouci. Na druhé straně to však vyvolává potíže s akreditací, to, že někdy nemají tyto nově vzniklé univerzity zdaleka ve všech svých oborech dobrou odbornou po-

věst: zde se promarnil čas od počátku 90. let, kdy dojíždějící profesori nepřipravili vždy a včas nastupující generaci – někde se to však podařilo (bohemistika a historie v Českých Budějovicích, polonistika v Ostravě, bohemistika a knihovnictví v Opavě aj.), takže by se již nemělo o těchto univerzitách mluvit pejorativně jako o vesnických nebo provinčních. Nově vzniklé „nové“ slavistiky také pochopily, že jejich přežití je možné jen tehdy, když vyplní místa, která neobsadily tradiční univerzity, a nová doba dává poměrně značné možnosti, zejména v komerční orientaci, ale i jinak (např. ostravská rusistika se specializací na „commercial Russian“ a ruštinu pro cestovní ruch, brněnské bakalářské studium balkanistiky apod.). V tomto smyslu se slavistika ocitá ve stejné nebo podobné pozici jako všechny univerzitní filologie.

V současné době se na většině univerzit studují slavistické obory jako pokračující bakalářsko-magisterské studium. Důsledné zavádění bakalariátů podle tzv. boloňské deklarace přináší určité problémy, ale nelze se mu asi vyhnout: jedním z těchto problémů bude pravděpodobně za čas doložitelný fakt, že bakaláři vytlačí magistry z rozsáhlého komerčního sektoru a tím sníží možnosti jejich praktického uplatnění, neboť sféra školství ve vymírající populaci neposkytne dostatečný počet míst, nemluvě o oblasti vědy nebo kultury, které nejsou navíc finančně lukrativní. Na bakalářsko-magisterské studium navazují i různé programy doktorského studia. Zde je třeba dokázat, že slavistické studium není jen uzavřeno samo v sobě, že má schopnost vnější transcendence a inspirativní sílu. Brněnský Ústav slavistiky je například sídlem několika oborových komisí oborové rady filologie, z nichž dvě přesahují hranice slavistiky a zasahují celofakultní i mezifakultní studium: literární komparatistika a teorie areálových studií. Celkově se doktorské studium koncipuje široce – pokud je to možné. Tento fakt a tendence souvisejí s problematikou akreditace a tím i personálním obsazením slavistických oborů na našich univerzitách, zejména na třech tradičních v Praze, Brně a Olomouci.

Například na Masarykově univerzitě v Brně se slavistika stále více zapojuje do obecnější polohy modulů, například se prolamuje do koncepce areálových studií, evropských studií, hledají se možnosti mezifakultního studia. Také vydavatelské projekty mají tento přesah. Přistoupilo se také k realizaci mezifakultního studia, které se od studijního roku 2004-2005 realizuje například kombinacemi s Fakultou sociálních studií MU (jde o politologii, mezinárodní politiku a masmediální studia).

K tomu vedly a vedou i projekty areálových studií a integrované žánrové typologie při Vzdělávací nadaci Jana Husa již v druhé polovině 90. let, společné projekty střední Evropy s vídeňskou slavistikou a doktorské studium teorie areálových studií, které tu již funguje. Jinak řečeno: je třeba slavistiku z více důvodů otevřít jiným oborům, jiným kombinacím a přesahům, aby se zvýšila flexibilita absolventů slavistiky jako takové. To – nelze to zastírat – povede i k vnitřním proměnám slavistiky, k větší vstřícnosti učitelů i k posunům jejich badatelského zaměření, aby se požadavkům nových studentů poněkud přizpůsobili a filologii orientovali směrem k sociálním vědám, ke kulturologii apod., aniž by se však vzdali filologického jádra těchto oborů.

Nejlepší by bylo budovat nové pojetí slavistiky v kontaktu s příslušnými pracovišti AV ČR. Tato spolupráce se v poslední době orientuje na FF UK (dříve existovala také oficiální smlouva s brněnským Ústavem slavistiky – za ředitele

Antonína Měšťana – ale ta byla později de facto ignorována a vypovězena). Slavistikou ve vlastním vztahovém, oborovém smyslu se zabývají Slovanský ústav, Masarykův ústav, Historický ústav, Ústav pro soudobé dějiny, svým způsobem také Ústav dějin umění, Etnografický ústav, Filozofický ústav, Ústav pro českou literaturu, Ústav pro jazyk český, svým způsobem i další humanitní a společenskovědní ústavy podle míry funkčnosti. Bohužel pokud vím, neexistuje ani koncept spolupráce na tomto poli, neexistuje nějaká scelující plocha pro slavistiku na univerzitách, které v současné době nesou hlavní tíži výzkumu, a ústavy AV. To je další úkol, který je třeba splnit a který by měla dílem zajistit nezávislá stavovská organizace nezačleněná přímo do nějakého institucionálního celku.

Určitým průlomem a přípravnou půdou mohou být – jak již uvedeno – koncepce Evropských areálových studií a nových studijních programů spojujících více fakult, na nichž se významně podílí také slavistika. Podobně se pracovalo na Ústavu slavistiky na projektu textové antologie na základě modelu „work in progress“ jako základního výukového materiálu pro tento předmět. V současné době má antologie 212 stran a je umístěna na www stránkách Ústavu slavistiky s omezeným přístupem jako studijní materiál česky i v jiných jazycích, např. Areál – sociální vědy – filologie, Areál střední a východní Evropy, Evropská dimenze, jazyk, literatura a paradoxy globalizace, The Danger of Loneliness: the New „Splendid Isolation“ (Some Remarks Concerning the Transformation of Culture and Humanities as a Global Process), Literárněvědné základy integrované žánrové typologie: genologie, Jazyková situace ruštiny a češtiny v transformující se Evropě a globalizujícím se světě, Lingvisticko-metodologické aspekty srovnávací typologie textů se zřetelem k areálu střední a východní Evropy, Areálové proměny a konstanty středoevropských studií, Utváření stranicko-politických pluralismů v ruském regionálním kontextu, Česká debata o mentalitě malého národa, Areálové vztahy slovanských jazyků centrální zóny aj.

Jednou z cest většího otevření nebo alespoň pootevření slavistických výzkumů je koncepce tzv. areálových studií či teorie areálových studií jako metodologického podloží pro využití principu areálovosti v jednotlivých filologiích. Představa založení nového oboru vychází z potřeby univerzitního studia, které by propojovalo různé oblasti na základě areálového principu a srovnávací typologie textů. Hlavním cílem projektu je vytvořit styčný obor v důsledku vzájemného propojení sociálních a filologických věd na bázi studia areálů, v nichž se spojují sociálněvědní hlediska (např. historické, politologické aj.) s hledisky jazykovými, literárními a obecně kulturními, a na základě srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, který by propojoval filologické a sociální vědy a jejichž průnik by umožnil nové pohledy jak na jazyk a literaturu, tak na jednotlivé sociální vědy.³

3 Viz dosavadní produkci brněnského centra areálových studií: Integrovaná žánrová typologie. Editor: Ivo Pospíšil, hlavní autoři: I. Pospíšil, J. Gazda, J. Holzer. Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 1999. Areál – sociální vědy – filologie. Editor: Ivo Pospíšil. Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 2002. Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures. Central Europe from the Point of View of Linguistics and Literary Scholarship. Editor: Ivo Pospíšil. Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 2002. Comparative Stu-

Nový obor se tedy pohybuje ve dvou rovinách: v rovině areálovosti, která prostorově spojuje protínající se předmět obou vědních oblastí, tedy filologických a sociálních věd, a v rovině textového prolnutí na základě rodového (generickeho, žánrového) hlediska.

Potřeba komplementarity obou rozsáhlých vědních oblastí je pociťována jako navýsost aktuální: filologové, kteří studují primárně a tradičně především jazyk a literaturu, cítí potřebu hlubšího záběru nejen ve smyslu studia kultury v širokém slova smyslu (dnešní *cultural studies* zde mají své dávné předchůdce v kulturně historické škole, která již v 19. století zahrnovala literaturu do rámce kultury jako její konkrétní případ), ale také sociálněvědních aspektů areálu, kde se mluví příslušným jazykem: starší pojem tzv. reálií (angl. *life and institutions*), tj. konglomerátu základních informací o životě v daném areálu, o společenském uspořádání apod., již svou povrchovostí nedostačuje. Na druhé straně pociťují sociální vědci určité mezery ve znalostech tradičně filologických pohledů na daný areál: nejde jen o praktickou znalost jazyka, ale skrze jazyk o hlubší průnik do myšlení, literatury a kultury, které mohou být výhodným východiskem ke studiu sociálních věd. Jinak řečeno: nelze dnes již vystačit s pouhým monitoringem médií, ale je třeba i diachronního průniku, abychom pochopili reálné dění v areálu. Takové expertízy potřebuje jak sociálněvědní teorie, tak praktická politika, jinak může ulpět na povrchu jevů a její teorie i rozhodnutí budou nesprávná. Jazyk a literatura poskytují – na rozdíl od žurnalistické publicistiky – hlubší informace o areálu. V tomto smyslu – jak obrazně uvádím – například studium Dostojevského může přinést více relevantních informací vedoucích k pochopení dnešního Ruska než monitoring ruské televize. Teprve syntézou těchto pramenů může být dosaženo správného pochopení procesů a jevů v areálu, jinak řečeno: překvapující a zdánlivě nelogické a neracionální dění může být vysvětleno nejen na ose synchronní, ale také diachronní, přičemž současný stav jazyka a literatury informuje o zásadních společenských procesech.

Situace v areálu střední a jihovýchodní Evropy, který byl spojen s existencí totalitních a autoritativních režimů a nyní bývá nazýván postkomunistickým, si

dies in Central Europe. Editors: Ivo Pospíšil, Michael Moser. Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 2004. Pospíšil, I.: Slavistika na křižovatce. SVN Regiony, Brno 2003. Pospíšil, I.: Slavistika jako české rodinné stříbro. Tradice, současný stav, výhledy, návrhy a koncepce. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, Studie 6/2004, Praha 2004. Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1998. Slovakistika v české slavistice. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Masarykova univerzita, Brno 1999. Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Masarykova univerzita, Brno 2000. Literatury v kontaktech. Jazyk – literatura – kultura. Brněnské česko-slovenské texty k slovakistice. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2002. Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech. Meziliterárnost a areál. Brněnské texty k slovakistice IV. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2003. Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Brněnské texty k slovakistice VI. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana a Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 2004. Aktuální slovakistika. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky Masarykovy univerzity, Brno 2005.

z tohoto hlediska zasluhuje mimořádné pozornosti. Právě sem se v poslední době přesouvá areálové těžiště sociálních věd, neboť o této oblasti můžeme vypovídat jednak z autopsie, jednak z pozice poměrně blízkého sousedství nebo snadné dostupnosti. Složité procesy v areálu bývalého Sovětského svazu, ale také ve střední Evropě a na Balkáně dokládají důležitost tohoto úkolu jak z hlediska praktického využití, tak z hlediska metodologického vývoje obou vědních sfér.

V tomto smyslu je slavistika výchozí disciplínou pro tato studia par excellence, neboť do sebe zahrnuje většinu tohoto areálu, ale také široké kontextové zapojení pokrývající jak celý Balkán, tak areál východoevropský a středoevropský (kontext slovansko-maďarský, slovansko-rumunský, slovansko-albánský a slovansko-řecký, slovansko-rakousko-německý a slovansko-baltský).

Současně je nutné hledat tyto spojitosti v obecné teorii literárních žánrů, která by scelila jak žánry umělecké, tj. esteticky relevantní, tak neumělecké, věcné a vědecké. Zde se nutno opřít o dosavadní výsledky teorie žánrů čili genologie.

Mezi textem jako artefaktem a textem jako pramenem informací o sociální realitě a součástí této reality existuje řada mezičlánků, tranzitivních pásem, jichž lze využít: jedním z nich je tzv. kulturologie zkoumající celek kultury prizmatem daného jazyka, jinou socio- a psycholingvistika, jinou politologie zabývající se konkrétním státem nebo geografickou či administrativně politickou zónou, další přechodovou sféru představuje kulturní historie jako součást obecných dějin.

Jednu oblast teorie areálových studií reprezentuje tranzitivní zóna vzájemně propojených sociálních a filologických věd, které si vzájemně vypomáhají: filologie se svou analýzou jazyka a literatury, resp. literární kultury je prostředníkem k poznávání sociální reality, naopak sociální vědy poskytují studiu jazyka a literatury nezbytné sociální pozadí (social background), jímž jazyk vstupuje do pragmatického kontextu a vystupuje ze systémové uzavřenosti. Sociální realita není však pouze pozadím, ale přímo součástí jazykových mechanismů a literárních transferů: bez ní je nám význam literárního textu vlastně uzavřen nebo alespoň zbaven své původní vazby. I když je literární text jako objekt interpretace vlastně vždy svým způsobem vyložitelný, slabým propojením se sociální realitou nebo nedostatkem informací o prostředí vzniku textu ztrácíme řadu jazykově sociálních významů, které text původně zprostředkovával.

Žánrově srovnávací přístup, jímž lze klasifikovat všechny texty – tedy umělecké i neumělecké, věcné, publicistické – představuje druhou rovinu tzv. integrované žánrové typologie. Tento přístup vychází především z jazykového a literárního postoje.

Nejde o radikální aplikaci areálovosti, tj. o naprosto důsledné propojení tradiční filologie s jinými disciplínami tak, aby se poznával určitý jazykově literární areál, ale o diferencované, funkčně zatížené využití poznatků jiných věd. Je zřejmé, že v některých oborech se areálovost přímo nabízí a nelze ji ignorovat: jde zejména o jazyky a literatury enormně blízké výchozímu jazyku frekventanta (v našem případě například slovakistika, ale také o obory, u nichž je areálovost přímým základem – balkanistika). Jinde by se areálový aspekt měl využívat „s rozumem“, to znamená funkčně, nikoli za každou cenu, pružně a výběrově.